

ISLOM DINI VA UNING ASOSLARI

Samatov Xurshid O'lmasjonovich

TATU Samarqand filiali dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Nematov Nazar Farrux o'g'li

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Samarqand filiali "Kompyuter injinering"
"yo'nalishi KI 22-01 –guruh talabasi.*

Safarboyev Doston Zarif o'g'li

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Samarqand filiali "Kompyuter injinering"
"yo'nalishi KI 22-01 –guruh talabasi.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Islom dinining vujudga kelishi, ta'limotlari, payg'ambar Muhammad s.a.v, uning haq dinligi va tarixi haqida so'z yuritiladi.*

Kirish so'zlar: *Islom dini, Muhammad sallolohu alayhi vasallam, hadis, Qur'on, farz, sunnat.*

KIRISH

Islom dini dunyoda keng tarqalgan monoteistik dinlardan biridir. Afrika qit'asidagi Marokash, Jazoir, Tunis, Liviya, Misr, Somali mamlakatlarining xalqlari, Habashiston, g'arbiy Sudanda yashovchilarning bir qismi, Osiyo qit'asidagi Arabiston yarim oroli, Iordaniya, Suriya, Iroq, Eron, Turkiya, Afg'oniston, Pokiston, Malayziya, Indoneziya xalqlari, Livan, Hindiston, Xitoy, hamda Fillipin aholisining bir qismi, Evropa qismida esa Bolqon yarim orolida yashaydigan xalqlarning bir qismi islom diniga e'tiqod qiladi.

Aholisining ko'pchiligi mutloq musulmonlardan iborat bo'lgan 39 mamlakat, hatto aholisining yarmini musulmonlar tashkil etadigan ba'zilar ham (Misr, Malayziya 49) o'zlarini musulmon mamlakatlari deb ataydilar.

Ularning ba'zilarida (Mavritaniya Eron, Pokiston, Kanar orollari) mamlakatlarining nomiga islom so'zi qo'shib aytiladi. Rasmiy statistika bo'yicha, bir necha mamlakatlarda aholining deyarli barchasi musulmonlardan iborat. 28 mamlakatda islom rasman davlat dini sifatida tan olingan. Jahonda 1,77 milliard (2017y.) kishi Islomga e'tiqod qiladi. Musulmonlarning uchdan ikki qismining ko'prog'i Osiyoda yashaydi va bu qit'a aholisining 20 foizdan ortiqrog'ini tashkil etadi. Qariyb 30 foiz musulmonlar Afrikaga to'g'ri keladi (qit'a aholisining deyarli yarmi). Dunyoda musulmon jamoalari mavjud bo'lgan 120 dan ortiq mamlakatdan 35 tasida aholining aksariyat qismi musulmonlardan iborat. Shimoliy Afrika, G'arbiy Osiyoning barcha mamlakatlari (Kipr, Livan, Isroil mustasno), Senegal, Gambia, Niger, Somali, Afg'oniston, Pokiston, Bangladesh, Indoneziya va boshqalar) da aholining 80 foizdan ortig'i musulmonlardir. Bir qancha mamlakatlarda musulmonlar aholining 80 foizigachani tashkil qiladi (Gvineya, Mali, Livan, CHad, Sudan). Malaziya va Nigeriyada qariyb yarmi, ba'zi bir mamlakatlarda musulmonlar

ozchilik bo'lsa ham, ta'sir doirasi kuchli (Gvineya-Bisau, Kamerun, Burkina Faso, Sьera-Leone va boshqalar). Musulmonlar soni jihatidan eng yirik davlatlar – Indoneziya, Hindiston, Pokiston va Bangladesh. Musulmonlarning anchasi Xitoy, Tailand, Efiopiya, Tanzaniya, Kiprda, Evropaning ayrim mamlakatlari (Albaniya, Buyuk Britaniya, Gemaniya, Frantsiya va boshqalar). Shimoliy va Janubiy Amerika qit'asi mamlakatlari (AQSH, Kanada, Afg'oniston, Braziliya, Gayana, Surinam, Trinidad va Tobago)da, Avstraliyada, Fidji orollarida yashaydi. Islomning paydo bo'lishi VI asr oxiri va VII asr boshlarida Arabiston yarimorolida yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy ahvol bilan bevosita bog'liqdir. Bu ijtimoiy-iqtisodiy ahvol: Birinchidan arablarning katta-kichik qabila va urug'larga bo'linib ketishi ular o'rtasidagi doimiy o'zaro urushlarning asosiy omiliga aylanganligi tufayli faqatgina vayronalik keltirmoqda edi.

Ikkinchidan, qo'shni davlatlar – Vizantiya imperiyasi, Sosoniy Eroni va Habashiston Arabiston yarimorolida siyosiy birlikning yo'qligidan foydalanib doimiy ravishda bu o'lkaga hujum qilardilar.

ISLOM FALSAFASINING SHAKLLANISHI

Islom dinining ilk shakllanish davrida aqida, ibodat, din va huquq, diniy jamoa va davlat, ruhoniy va dunyoviy hokimiyat masalalarida bahslar ko'tarilmagan. Muhammad (s.a.v.) barcha hukmlarni vahiy orqali olar va ularni so'zsiz bajarish barcha musulmonlar uchun vojib sanalar edi. Musulmonlar Payg'ambarning shaxsi, hayot tarzi, axloq-odobiga fidoyilarcha taqlid qilishar, ayniqsa, qalb osudaligi va xotijamligiga, ruhiytaskin topishga intilgan odamlar uchun u ibrat namunasi edi. Uning o'g'itlari mantiqiy-aqliy muhokama va falsafiy mushohadalarga o'rin qoldirmas, undan taralayotgan imyon nuri ishonch va e'tiqodni mustahkamlar edi. Turgan gapki, vahiy bor ekan, haqiqatning boshqa manbasi haqida o'ylashning zarurati yo'q edi. Muhimi vahiy orqali nozil bo'lgan so'zlarni yodda saqlash, tushunish va ularni hayotga tatbiq etish edi. Bu esa Qur'onni yod bilish va uning hukmlarini bajarish, Payg'ambar sunnati va u belgilab bergan tafakkur tarzidan og'ishmaslikni taqozo etardi. Payg'ambarning o'limi musulmonlar jamiyati oldiga ikki muhim muammoni qo'ydi. Biri, ilohiy vahiyning to'xtashi e'tiqod bilan bog'liq masalalami yechishda mantiqqa suyanishni talab qilishi bo'lsa, ikkinchisi, payg'ambar sunnatini davom ettirishga burchli bo'lgan din arboblarning din rivojini ta'minlashdagi mahorat va qobiliyati, shuningdek, xalifalarning payg'ambar fazilatlarini va xislatlarini, uning ummatni boshqarishdagi odilligini qay darajada o'zlashtirganliklari shubha ostiga olinib boshlandi. Musulmonlar o'rtasida dastlabki kelishmovchiliklarga, aslida, ana shu keyingi muammo sabab bo'ldi. Xalifalik davom etgan 30 yil davomida ixtiloflar asta-sekin keskinlasha bordi. Islom jamiyatida birinchi fuqarolik urushi to'rtinchi xalifa saylanishi arafasida yuz berdi. 656-yilda xalifa Usmon o'ldirilgach, mojarolar yanada avj oldi. Musulmonlar orasidagi bo'linish sunniylar, shialar, xorijiyalar kabi oqimlarni tarix sahnasiga chiqardi. Ko'rinib turganidek, oqimlar o'rtasidagi ixtiloflarning, turli siyosiy va ijtimoiy

ko'tarilishlar negizini, aslida, hokimiyat uchun kurash tashkil etgan. Mojaro va bahslar, asosansaylanadiganxalifalarning ushbu vazifaga munosibligi, ularning oldinga surayotgan siyosatlarini atrofida ko'tarilgan. Har uchala oqim o'ziddaolarida Qur'oni karim va Payg'ambar hadislaridan kelib chiqib fikr yuritar edilar. Bahslar, dastlab, faqat harbiylar orasida chiqqan bo'lsa, endi ulam olar orasida ham avj oldi. Ixtiloflar siyosiy masalalardan diniy masalalarga ham o'tdi.

Turli guruhlariga birikkan ulamolar va ularning tarafdorlari orasida muhosasiz bahslar kuchaydi. Shu o'rinda o'zaro kelishmovchiliklar u yoki bu darajada siyosiy tizimdagi qonunchilik tangligini chuqurlashtirganini aytib o'tish kerak. Hukumat va xalq orasidagi ziddiyatni nazariy jihatdan ajrim qilish zarurati paydo bo'ldi. Bu esa fiqhni ishlab chiqishga sharoit yaratdi. Ulamolar jamoa orasida katta ta'sir kuchiga ega edilar. Islom VII asrda qaror topgan davrda fiqhiy-huquqiy normalar ibtidoiy ko'rinishda bo'lgan bo'lsa, keyingi asrda Qur'oni karim va hadislariga asoslanib, bir muncha

murakkab qonunlar ishlab chiqila boshlandi. Ulamolarning fatvolari shariat qoidalariga aylanib, aholining hayot tarzini belgilay boshladi. Shuni alohida ta'kidlash zarurki, zamon va davr o'ziga sharoit o'zgartirdi. Islom davlati yirik imperiyaga aylangach, Madinada asossolingan ilk islom davlatidagi kambag'al fuqarolar jamiyatida tabaqalashuv sodir boldi. Aholining boyigan tabaqasi hayotida dunyoviy turmush tarzi ustuvorlik qila boshladi. Qur'on matnlarini zohiriy talqin qilish kundalik turmush tarziga to'g'ri kelmay qoldi. Masalan, Qur'oni karimning "Tavba" surasi, 34-oyatida aytilgan, kim oltin-kumushni to'plasa va uni Xudo yo'qida sarf qilmasa, "alamli azoblar" olajagi haqidagi hukmni to'g'ridan-to'g'ri tushunish IX asr islom jamiyati hayotining umumiy tendensiyasiga to'g'ri kelmas va ko'p munozaralarni keltirib chiqarishi tabiiy edi. Yoki, deylik, olingan daromadning qirqdan birini to'lash haqidagi diniy hukmda tilla nazarda tutilganmi yoki kumush? Yoki har ikkalasidan ham shunchadan to'lash kerakmi? Bu hukm qimmatbaho toshlarga ham tegishlimi yoki yo'qmi, degan savollar paydo botdi. Shu yerda huquqiy tizimda mantiqiy yechimlarga ehtiyoj tug'ildi. Faqihlar ichidan xalifa va amirlarning homiyligi ostida kun kechiradigan va ularning manfaati yolida xizmat qilishni o'z vazifasi deb biluvchi guruh ajralib chiqqa boshladi.

Islom ta'limoti: Islom ta'limoti uning muqaddas kitobi – Qur'oni karimda bayon etilgan. Islom ta'limoticha, Qur'on Alloh tomonidan farishta Jabroil orqali Muhammad payg'ambarga vahiy (xudo tomonidan yuborilgan) qilingan.

Islom ta'limotining asoslari: iymon, islom va ehson

1. Iymon (e'tiqod, ichki ishonch) va uning shartlari 7 aqidaga asoslanadi (Imom A'zam yo'nalishi bo'yicha) ular:

1) Allohga (u yakka, barcha mavjudotlarni yaratgan, u nuqsonsiz) ishonish.

2) Farishtalarga (u yemaydi, ichmaydi, uxlamaydi: Jabroil, Mikoil, Isrofil, Azroil) ishonish.

3) Muqaddas kitoblarga (Tavrot, Zabur, Injil, Qur'oni karim) ishonish.

- 4) Paygambarlarga (25 ta, 2 xilga bolinadi: a) Rasullar; b) Nabiylar) ishonish
  - 5) Oxirat kuniga (gorda Munkar va Nakir farishtalari soroq qiladi) ishonish.
  - 6) Taqdir (ilohiyligi)ga ishonish.
  - 7) Olgandan keyin tirilishga ishonishdir.
2. Islom talablarida ibodatga kiradigan 5 ta asosiy farz rukni mavjud:
- 1) Kalima keltirish. Kalima 2 xil boladi:
  - 2) Namoz oqish (5 mahal).
  - 3) Roza tutish.
  - 4) Zakot berish.
  - 5) Haj qilish (imkoniyat bo'lsa).
1. "Ashhadu alla ilaha illallohu va ashhadu anna Muhammadan abduhu va rasuluh"
  2. La ilaha illalloh, Muhammadur Rasulluloh
– Bu musulmon ekanligiga o'ziga-o'zi guvohlik berish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. X.U.Samatov, H.H.Muhammadiyev, "Dinshunoslik" fanidan o'quv-uslubiy majmua, Samarqand-2022.
2. Sh.Sirojiddinov, Islom falsafasiga kirish: "Kalom ilmi", Toshkent "IQTISOD-MOLIYA" 2008.
4. I.Saifnazarov, T.Sultonov, L.Ilhomjonov, R.Xalimmetova, "Dinshunoslik" o'quv qo'llanma Toshkent -2019.